

פרופ' יונתן גרוסמן

24 קורבן חטאת (פרק ד')

בשיעורנו אנו מתחילים את החטיבה השנייה שבפרשת ויקרא – קורבנות החובה אשר פותחים בדיבור חדש: "וַיְדַבֵּר ה' אֶל מֹשֶׁה לֵאמֹר. דַּבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר" (ד', א-ב). קורבנות החובה מניחים תודעה דתית שונה לחלוטין מזו שליוותה אותנו בשיעורים עד כה. מעתה השאלה איננה מה האדם מבקש להביע לפני קונו ומהי החוויה הדתית שמשתקפת מבעד לקורבן, אלא כיצד יש בכוחו של הקורבן לכפר על החטא וכיצד פועלים הקורבנות השונים שיש בכוחם להביא נחמה ופיוס בין אדם לא-לוהיו ובין אדם למצפונו הרועש. קורבן החובה המרכזי הוא קורבן החטאת, ולמהותו נקדיש את שיעורנו היום.

משמעות המונח 'חטאת'

לפני שנדון בפרטי דיני החטאת נבקש לעמוד על אופיו ועל אופן הכפרה שלו. רק אעיר – ועוד נדון במשמעות הדבר בהרחבה – שיש שני סוגי חטאות: חטאת חיצונית שדמה ניתן על המזבח החיצון (במקרה שהנשיא חטא או כל יחיד בישראל), וחטאת פנימית שדמה מוכנס לתוך אוהל מועד ומוזה מול הפרוכת (במקרה שהכהן המשיח חטא או כל העדה). חלוקה זו בסיסית ביותר בפרק וכל טיעון מתייחס במישרין או בעקיפין לפיצול זה, ועל כן יש לזכור זאת כרקע לדיון.

בקורבן החטאת יש תופעה מיוחדת במינה המאפשרת חלון הצצה נוח לבירור עניינו המיוחד של קורבן זה – עבודת דם ייחודית. המעמד המיוחד שיש לדם החטאת בולט בחטאות הפנימיות, כלומר באותן חטאות שמזיז את דמן בתוך המשכן עצמו. במקרים אלו, דם הקורבן כלל אינו מוקרב על גבי מזבח אלא מוזה על רצפת המשכן מול הפרוכת ועל מזבח הקטורת (שגם הוא אינו מקבל קורבנות, אלא הוא רק מקום לקטורת). נתון מפתיע זה כבר מלמד שלפנינו קורבן ייחודי, ושעבודת הדם שלו דורשת הסבר אחר מההסבר הרגיל המבאר הקרבת דמים.

לא רק בחטאות הפנימיות באה לידי ביטוי ייחודיות עבודת הדם של החטאת. גם בחטאות החיצוניות עבודת הדם ייחודית. אומנם במקרים אלו דם הקורבן מגיע למזבח העולה שבחצר המשכן – כמו בעולה, בזבח שלמים ובאשם – אולם התורה נעזרת בפועל אחר לעבודת הדם בקורבן זה. בכל שאר הקורבנות הפועל הוא "לזרוק" את הדם על המזבח סביב; ואילו בחטאת

הפועל הוא 'לתת' את הדם: "וְלָקַח הַלֵּהָן מִדָּם הַחֲטָאת בְּאֶצְבָּעוֹ וְנָתַן עַל קַרְנֹת מִזְבַּח הָעֹלָה" (ד', כה); "וְלָקַח הַלֵּהָן מִדָּמָהּ בְּאֶצְבָּעוֹ וְנָתַן עַל קַרְנֹת מִזְבַּח הָעֹלָה" (ד', לו).

השינוי בפועל מוביל להבדל הלכתי של ממש. לפי חז"ל, באותם הקורבנות שנאמר בהם "וזרקו את הדם" יש לזרוק סך הכול פעמיים, על הקרנות האלכסוניות של המזבח, וכך בשתי הזריקות הללו דם הקורבן יגיע לארבע קירות המזבח (שתי מתנות שהן ארבע). אולם בקורבן חטאת שכתוב בו "ונתן את הדם" יש לתת ארבע מתנות על כל קרנות המזבח, כלומר, הכהן שקיבל את הדם בכלי, עולה בכבש המזבח, פונה לימינו, עומד בקרן דרומית-מזרחית, טובל אצבעו בדם, ומושח את חוד קרן המזבח; פונה לימינו ומושח בדומה את קרן צפונית-מזרחית; פונה לקרן צפונית-מערבית ושוב עושה כן, וכן בקרן האחרונה: הקרן הדרומית-מערבית. בכך הוא 'נותן' דם על כל קרנות המזבח בארבע מתנות. גם אם תיאור זה הוא משל חז"ל, הוא נעתר כאמור לחומרים המצויים בכתוב עצמו, כלומר לשינוי הפועל בעבודת הדם.

כדי להבין את משמעות עבודת הדם הייחודית בקורבן החטאת, צריך להקדים ולברר מה משמעות הלשון 'חטאת'?

פרשנים רבים מבארים ש'חטאת' בא מלשון 'חטא'. כך למשל כתב רמב"ן, בדבריו על קורבן האשם:

"ולא נתברר מה טעם יהיה שם הקרבן האחד 'חטאת' ושם האחד 'אשם', וכולן יבאו על חטא. ולא נוכל לומר בעבור שהחטאת נקבה, כי יש חטאת זכר, שעירים ופרים. ואין לומר שיהא מפני חומר החטא, כי הנה המצורע מביא שני קרבנות, שם האחד חטאת והשני אשם.

"והנראה בעיני, כי שם אשם מורה על דבר גדול אשר העושו יתחייב להיות שםם ואבד בו, מלשון 'האשימם א-להים'; ויאשמו נאות מדבר'; וכן 'תאשם שומרון כי מרתה בא-להיה'; וכן 'אשמים אנחנו' – נענשים. ו'חטאת' מורה על דבר נטה בו מן הדרך, מלשון 'אל השערה ולא יחטיא'" (רמב"ן ויקרא ה', טו).

רמב"ן חוקר מה פשר הבדל השם בין קורבן חטאת לקורבן אשם: הרי גם זה וגם זה באים על עבירות. יותר מכך, מצאנו לשונות של 'חטא' ושל 'אשם' מתחלפים באותו ההקשר עצמו, כמו למשל בחטאת נשיא: "אֲשֶׁר נָשִׂיא יַחְטֵא וְעָשָׂה אֶחָת מִכָּל מִצְוֹת ה' אֲ-לֹהֵיו אֲשֶׁר לֹא תַעֲשֶׂינָהּ בְּשִׁגְגָה וְאֲשֶׁם" (ד', כב). האתגר להבין את שינוי השם של שני קורבנות החובה קשור כנראה בטבורו באופי המיוחד כל קורבן, אך זהו נושא מורכב למדי. לדעתו של רמב"ן מדובר ברמת אחריות שונה. לשון

המים עם אפר הפרה זה חטאת? אם 'חטאת' נגזר מלשון 'חטא' כמעט שאין מובן לפסוק זה. ברור שכאן הכוונה היא שתפקיד האפר של הפרה הוא 'לחטא' את הטמאים מטומאתם, לטהר: "חטאת הוא – לשון חטוי כפשוטו" (רש"י על אתר).⁵ כלומר, בעזרת 'מי חטאת', 'מחטאים' טמאים. לאור כך משתנה באחת כל תפקיד החטאת: עיקר תפקיד קורבן זה איננו מתנה לה' אלא חטוי המשכן או המזבח. מיד ניגש לבירור עניין זה, אך יש לציין שאלו שאימצו עמדה זו תרגמו את שם הקורבן באופן שיתאים להוראת החיטוי: "purification offering".⁶

כדי להבין מדוע החוטא בשגגה צריך להביא קורבן חטוי, יש לפתוח בדיון קצר ביחס התורה לטומאה.

תפיסת הטומאה בתורה

בחשיבה ההלכתית שבה אנו מורגלים, אין כל איסור לאדם להיות טמא, ואדרבה – לעתים אף ראוי שיהיה טמא, כמו יולדת או להבדיל מי שקובר מת. עצם מצב הטומאה אינו בעייתי ורק יש לדבר השלכות משפטיות. האיסור שיש לאדם טמא, הוא לבוא במגע עם הקודש – אל לו להיכנס למקדש או לאכול דברי קודש. אבל אם בחר אדם שלא לבוא למקדש או לאכול קודש, אין כל בעיה אם יוותר בטומאתו כמה שירצה. יתר על כן: כולנו היום טמאי מתים, ובזכות החשיבה ההלכתית הנזכרת, איננו רואים בכך פגם מהותי בחיינו הדתיים. דברים אלו נכונים להלכה, אך יש מקום לבחון האם כך עולה גם מתוך פשטי המקראות; האומנם אין בעיה בעצם ההיטמאות, אלא רק במגע עם הקודש למי שבמצב של טומאה.⁷

נצעד בעקבות מאמר מרתק שכתב יוחנן ברויאר ובו הציע שאכן מפשטי המקראות עולה שיש בעיה בעצם מצב הטומאה.⁸ נתחיל את הבירור במקום הראשון שיש

'אשם' מורה על אשמה גדולה ועל עונש שממה חמור המאיים על החוטא-האשם, לעומת הלשון של 'חטאת' המורה על חטא שנעשה בשוגג ובטעות, 'דבר נטה בו מן הדרך'. דבריו חשובים גם להבנת עניינו של קורבן האשם ועוד נשוב לדבריו להלן, אך לענייננו כעת, ברור שהוא גזר את שם 'חטאת' מלשון 'חטא'. כיוון זה הוא המקובל בקרב מתרגמים רבים שתרגמו את שם הקורבן לאנגלית: "sin offering".

ברם אפשר ללכת בכיוון אחר לגמרי, ולראות את המילה 'חטאת' שבשם הקורבן כנגזרת מלשון 'חטוי' ולא מלשון 'חטא'. כיוון זה הוצע בין היתר על ידי שד"ל שכתב כך:

"אך נקרא חטאת כשעושי בו חטוי על קרנות המזבח, ומפני שקוראים להזהה חטוי כדברי הקרא: 'תחטאני באזוב' (תהלים נ"א, ט), על כן נקרא הקרבן הזה חטאת, לא מפני שבא על חטא".¹

באופן דומה התנסח גם יחזקאל קויפמן:

"אם נבחן את החטאת נראה, שבעיקרה היא באה לחטא מן הטומאה או שקשורה היא קשר שורש ברשות הטומאה. היא מחטאה כלים ומקדשת אותם (ויקרא ט"ז, טז, יח-כ, לג), ולא רק כלים שכבר שמשו בהם בקודש, אלא גם כלים שלא שמשו בהם עוד ולא יכלו אפוא לחטוא בהם (שמות כ"ט, לו-לז)".²

כיוון זה הורחב במיוחד על ידי יעקב מילגרום,³ והוא אומץ על ידי חוקרים נוספים.⁴ לדבריהם עולה מהמקרא במקומות מספר, שהביטוי 'חטאת' נגזר מלשון חטוי. ראייה טובה יש במצוות אפר פרה אדומה, שם נאמר: "וְאִסַּף אִישׁ טְהוֹר אֶת אֵפֶר הַפֶּהֶה וְהֵנִיחַ מִחוּץ לַמִּחֲנֶה בְּמִקוֹם טְהוֹר וְהֵיטָה לְעֵדוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמִשְׁמַרְתָּ לְמִי נְדָה חֲטָאת הָוֵא" (במדבר י"ט, ט). באיזה מובן תערובת

5 השוו גם לדברי רש"י על פר החטאת של שבעת ימי המילואים שמחטא את המזבח: "חֲטָאתָ – ותדכי, לשון מתנת דמים הנתונים באצבע קרוי חטוי" (רש"י שמות כ"ט, לו).

6 ונהאם – שהעדיף תרגום זה על פני 'קורבן חטא' – הצדיק את בחירתו בכך שיש עוד קורבנות שבאים על חטאים, וממילא קשה להניח שהתורה תכנה דווקא קורבן זה על שום הבאתו בעקבות חטא (ונהאם, פירושו לויקרא, סדרת WBC, עמ' 88).

7 הרב אהרן ליכטנשטיין זצ"ל (שיעורי הרא"ל על טהרות, עמ' 9-14) הראה שגם בתוך עולמם של חז"ל יש התחבטות בנושא זה, והתמונה שציירתי למעלה היא אומנם מסקנת הדיונים ההלכתיים אך אפשר למצוא התלבטויות המסגירות את האפשרות שיהיה איסור להיטמא גם ללא מפגש עם הקודש. ראו על כך גם אצל ורד נעם, **מקומראן למהפכה התנאית: היבטים בתפיסת הטומאה**, ירושלים תש"ע, עמ' 33-27.

8 יוחנן ברויאר, "איסור טומאה בתורה", **מגדים** ב (תשמ"ו), עמ' 53-45. [\[קישור\]](#)

1 שד"ל בפירושו על ויקרא ד', ג.

2 **תולדות האמונה הישראלית**, חלק א, עמ' 567.

3 מילגרום, **ויקרא**, חלק א, עמ' 253 ואילך.

4 לדעתי, ביאור זה עדיף על פני התפיסה שהציע מרקס, שעל פיה הקרבת החטאת היא טקס מעבר בסטטוס של אדם או של תקופה; הלכתי או מהותי. הוא תולה את דבריו במיוחד בחטאת הנזיר שבתום ימי נזירותו מביא חטאת אף שלא חטא כלל, כמו גם החטאות בימי המילואים, שתפקידן להעיד על שינוי המעמד שחל במביא הקורבן (A. Marx, "Sacrifice de reparation et rites de levee de sanction", *ZAW* 100 (1988): 183-198). לא כולם מאמצים את התפיסה שדם החטאת נועד לחיטוי המזבח והמשכן. המעוניינים בביקורת רחבה על שיטה זו (במיוחד על התפיסה שכל החטאות מתפקדות באותו האופן) ראו: C. Nihan, "The Templization of Israel in Leviticus: Some Remarks on Blood Disposal and Kipper in Leviticus 4", in: *Text, Time, and Temple: Literary, Historical and Ritual Studies in Leviticus*, Sheffield 2015, pp. 94-130.

(ויקרא י"ז, טו-טז).

גם כאן הביטוי 'ונשא עונו' מורה שהאדם שנטמא באכילת נבלה או טרפה ולא נטהר, עובר בכך על החוק. ורש"י על אתר מוסיף בעקבות חז"ל:

"ונשא עונו" – אם יאכל קדש או יכנס למקדש חייב על טומאה זו ככל שאר טומאות".

כמובן לא מקרי שבכל הדוגמאות הללו נאלץ רש"י להוסיף פרט הלכתי שלא נזכר בכתובים אף שהוא מהותי לאיסור – הכניסה למקדש, או הזמן המיוחד שאליו מתייחס החוק, כלומר לתקופת הרגלים. נתונים אלו לא נזכרו בפירוש בכתובים כי ככל הנראה לפי פשטי המקראות יש רצון לצמצם ככל האפשר בטומאה, גם בלי בעיית הכניסה לקודש. יש איסור לגעת בנבילה בידיים ולהיטמא; מי שנטמא ושכח, ועל כן לא נטהר, צריך להביא קורבן כאשר יזכר בכך, ומי שאכל בהמה מתה ונטמא צריך להיטהר. אם לא יעשה כן – הוא יישא את עונו!

ברור שהמקרא אינו אוסר באיסור רגיל את ההיטמאות, שהרי דבר זה אינו תמיד בידי של אדם. לא יעלה על הדעת שאישה עוברת איסור בכל חודש בשעת וסתה; ולא יעלה על הדעת שאדם שקבר מת ועשה עמו חסד של אמת, ייחשב באותו רגע כמי שעבר על איסור. מסתבר שיש בעיה בהימצאות במצב של טומאה ומי שיכול צריך להימנע מכך, ואם הדבר אינו תלוי בו והוא נטמא – עליו להיטהר ברגע הראשון שיוכל. בניסוח הלכתי אפשר לומר שהעולה מהפסוקים הנידונים לעיל הוא הכלל 'טבילה בזמנה מצוה'. מדוע יש רגישות כה גדולה לענייני טומאה? לכאורה, החשיבה הפשוטה מובילה לעמדת חז"ל שהבעיה היא רק בכניסה אל הקודש. לולא כן, מה הבעיה בהיות אדם טמא?

הדבר מתברר בוויקרא ט"ז, תוך כדי תיאור עבודת טיהור המשכן ביום הכיפורים:

"וכפר על הקדש מטמאת בני ישראל ומפשעיהם ומפשעיהם לכל חטאתם וכן יעשה לאהל מועד השכן אתם בתוך טמאתם" (ויקרא ט"ז, טז).

יש לכפר על הקודש מטומאות בני ישראל ומפשעיהם לכל חטאתם בכל שנה. הכתוב אינו מצמצם את הטומאות שמפניהם יש לכפר על הקודש דווקא לאלו שפרצו לתוך הקודש פנימה. נראה יותר שמדובר בעצם היות טומאה במחנה, ויש בכוחה לסכן את טהרת המשכן, את השראת השכינה אשר בו. מתברר שהטמאים היושבים במחנה כולו – טמאים או פושעים – פוגעים במשכן שבמרכז המחנה. אומנם שכינה שוכנת עם ישראל "בתוך טמאתם", אך פעם אחת בשנה יש לחטא את ביתה ולטהרו מפני הטומאות ומפני הפשעים.

אזכור בתורה של בעיית הטומאה, בדין קורבן עולה ויורד. מובאים שם מקרים שבהם מתחייבים בחטאת עולה ויורד, נתמקד במקרה השני:

"או נפש אשר תגע בכל דבר טמא או בנבלת חיה טמאה או בנבלת בהמה טמאה או בנבלת שרץ טמא ונעלם ממנו והוא טמא ואשם. או כי יגע בטמאת אדם לכל טמאתו אשר טמא בה ונעלם ממנו והוא ידע ואשם" (ויקרא ה', א-ג).

החוק עוסק באדם שנטמא ושכח מכך, אבל הוא 'טמא ואשם'. מדרש ההלכה הוסיף נתון נוסף על עצם הטומאה. האשמה איננה נגררת בשל עצם הטומאה אלא רק אם נכנס למקדש, כדברי רש"י במקום: "ואשם – באכילת קדש או בביאת מקדש". תוספת זו הכרחית בחשיבה ההלכתית, שהרי לולא כן אין כל רע בעצם שכחתו של אותו טמא. אולם יש לשים לב לכך שבפשטי המקראות הכניסה אל הקודש לא הוזכרה.

פסוק נוסף שיכול לשפוך אור על ההתלבטות שלנו נזכר בדין איסור אכילת בעלי חיים מסוימים, שם משולבים גם ענייני טומאה: "מבשרם לא תאכלו ובנבלתם לא תגעו טמאים הם לכם" (ויקרא י"א, ח). קריאה פשוטה של הפסוק תגיע למסקנה שכשם שאסור לאכול את בשרם של בעלי חיים אסורים אלו, כך גם אסור לגעת בנבלתם מפני שהם טמאים. גם כאן, מדרש ההלכה לא יכול לקבל זאת, ושוב נראה את הדברים מתוך פירוש רש"י במקום (הנוסח על פי כתב יד לייפציג 1):

"ובנבלתם לא תגעו": יכול יהו ישראל מוזהרים על מגע נבלה? תלמוד לומר 'אמור אל הכהנים וגו' – כהנים מוזהרין ואין ישראל מוזהרין. קל וחומר מעתה ומה טומאת המת חמורה, לא הזהיר בה אלא כהנים, טומאת נבלות קלה לא כל שכן? מה תלמוד 'לא תגעו' – ברגל (זהו שאמרו חייב אדם לטהר עצמו ברגל)".

רש"י, בעקבות חז"ל, מצמצם את מועד תחולת האיסור על מגע בנבילה לתקופת הרגלים. כאשר עולים לרגל יש איסור לגעת בנבילות, שהרי בימים אלו האדם נכנס למקדש ואוכל קודש, אבל סתם כך ביום של חול אין בעיה שאדם יגע בנבילה. ניסוח שאלתו של רש"י מלמד הרבה על אופי השאלה שאנו אווזחים בה: "יכול יהו ישראל מוזהרים על מגע נבלה?!" גם אם דבר זה עולה מפשטי המקראות (שישראל למעשה מוזהרים על כך), הדבר רחוק מהחשיבה ההלכתית של חז"ל.

דוגמה נוספת שגם היא קשורה לענייני נבילה, תבהיר נקודה זו בבהירות רבה:

"וכל נפש אשר תאכל נבלה וטרפה באזרח ובגר וכבס בגדיו ורחץ במים וטמא עד הערב וטהר. ואם לא יכבס ובשרו לא ירחץ ונשא עונו"

דבר זה בולט גם בדין פרה אדומה:

"הַנִּגַּע בַּמֵּת לְכָל נֶפֶשׁ אָדָם וְטָמֵא שִׁבְעַת יָמִים. הוּא יִתְחַטָּא בּוֹ בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי יִטְהַר וְאִם לֹא יִתְחַטָּא בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי לֹא יִטְהַר. כָּל הַנִּגַּע בַּמֵּת בְּנֶפֶשׁ הָאָדָם אֲשֶׁר יָמוּת וְלֹא יִתְחַטָּא אֶת מִשְׁכַּן ה' טָמֵא וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהוּא מִיִּשְׂרָאֵל כִּי מִי נִדָּה לֹא זָרַק עָלָיו טָמֵא יִהְיֶה עוֹד טָמֵאֲתוּ בּוֹ... וְאִישׁ אֲשֶׁר יִטְמָא וְלֹא יִתְחַטָּא וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהוּא מִתּוֹךְ הַקֹּהֵל כִּי אֶת מִקְדָּשׁ ה' טָמֵא מִי נִדָּה לֹא זָרַק עָלָיו טָמֵא הוּא" (במדבר י"ט, יא-כ).

לא נאמר בפסוקים הללו שרק אם הטמא נכנס אל הקודש הוא פוגע בו, אלא שעצם העובדה שהוא טמא מת והוא מתהלך במחנה ישראל, גורמת להיטמאות המשכן שמצוי בתוך מחנה ישראל; עוון כה חמור שעונשו כרת!

התפיסה שמשתקפת בכתובים אלו היא שהואיל ושכינת ה' שורה בישראל, יש לשמור על טהרה במחנה כולו ולא רק בתוך גבולות המשכן. למעשה, הדברים מפורשים במצוות שילוח טמאים:

"וַיִּדְבֹר ה' אֶל מֹשֶׁה לֵאמֹר. צֹו אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּשְׁלְחוּ מִן הַמַּחֲנֶה כָּל צְרוּעַ וְכָל זָב וְכָל טָמֵא לְנֶפֶשׁ. מִזְכֹּר עַד נִקְבָּה תִּשְׁלְחוּ אֶל מַחוּץ לַמַּחֲנֶה תִּשְׁלְחוּם וְלֹא יִטְמְאוּ אֶת מַחֲנֵיהֶם אֲשֶׁר אֲנִי שֹׁכֵן בְּתוֹכָם" (במדבר ה', א-ג).

גם כאן חז"ל צמצמו את ההוראה לשלח את הטמאים, וביארו שאין הכוונה למחנה ישראל כולו (מלבד המצורע), אך מפשטי המקראות עולה שיש לשלח מהמחנה את כל הטמאים החמורים.

כבדרך אגב ברצוני להעיר שניתן לפענח את העמדה של חז"ל בשתי אפשרויות. ייתכן שבדבר זה באה לידי ביטוי תפיסתם של חז"ל את הטומאה, שאיננה כוח דימוני בעל יכולות מאגיות הרסניות, אלא מעמד אישי שיש לו השלכות הנוגעות בתחום ההלכתי-הדתי ותו לא.⁹ טענה זו אומנם מורכבת יותר, וככל הנראה אצל התנאים יש גם עמדות שרואות בטומאה דבר מה ממש, ¹⁰ אך לפחות מבחינת הפרספקטיבה שאנו דנים בה כעת, יש מקום להבחנה זו: אצל חז"ל ניטל האיסור מעצם מצב הטומאה.

לחילופין, ייתכן שעמדתם של חז"ל נובעת מרצונם לדרוש את הפסוקים שיחולו גם על המקדש ולא רק על המשכן. הואיל ואחרי דור המדבר עם ישראל עובר

ממשכן ארעי ונווד למשכן קבע, ועם ישראל כבר אינו חונה באופן תמידי סביב המשכן אלא מפוזר בנחלותיו בכל רחבי ארץ ישראל, הרי שהגדרת "מחנה ישראל" משתנה לבלי הכר. כאשר המשכן שוכן ממש בקרב המחנה, וכל עם ישראל שוכן סביבו, יש דרישה גבוהה לטהרה במחנה כולו, כך שהמשכן יוכל לשכון בתוכו. לעומת זאת, למקדש הקבוע והיציב שאחרי הכניסה לארץ, יש גבולות ברורים יותר, ולא כל ישראל נמצאים 'סביבו' באופן מתמשך וקבוע, וממילא גדרים של מחנה טהור משתנה. מעתה הטהרה רלוונטית דווקא בכניסה פיסיית לתחום המקדש, או להר הבית, שהם המחליפים את 'מחנה ישראל' שבתקופת המדבר.

על רקע כל האמור לעיל, נוכל להבין את המשמעות של קורבן החטאת כקורבן מחטא. קורבן חטאת בא בתורה בעיקר בשלושה הקשרים:

א. במשך שבעת ימי המילואים עת חנכו את המשכן וקידשו את כליו, קורבן החטאת הוא שחיטא את המזבח: "וּפָר חֲטָאֹת תַעֲשֶׂה לַיּוֹם עַל הַכֹּפָרִים וְחֲטָאֹת עַל הַמִּזְבֵּחַ בְּכַפֶּרֶךָ עָלָיו וּמִשְׁחַתְּ אֹתוֹ לְקֹדֶשׁ" (שמות כ"ט, לו). יושם לב לדיוק הפסוק: אין בכוחו של קורבן החטאת לקדש את המזבח. לשם כך יש למשוח את המזבח בשמן המשחה, אולם החטאת המקדימה את המשיחה, מאפשרת למזבח להיות מחוטא ומכופר.

ב. חטא שנעשה בשגגה: "וְנֶפֶשׁ כִּי תִחַטָּא בְשִׁגְגָה מִכָּל מִצְוֹת ה' אֲשֶׁר לֹא תַעֲשִׂינָה וְעָשָׂה מֵאֲחַת מֵהֵנָּה" (ד', ב). לפי העולה מפסוקים אלו, כל עבירה (מצוות לא תעשה) שאדם עשה בשוגג מחייבת אותו בקורבן חטאת. אומנם בשל פסוקים מקבילים בבמדבר, חז"ל הגבילו את סוג העבירות שעליהן מדובר כאן רק לכאלו שלו האדם היה עושה במזיד הוא היה מתחייב מיתה, אך עקרונית, הניסוח הכללי של הפסוק נותן את הרושם של קורבן שבא על "כָּל מִצְוֹת ה' אֲשֶׁר לֹא תַעֲשִׂינָה".

ג. לאחר טומאה חמורה שהאדם נטמא בה לשבעה ימים לפחות, עליו להביא בתום ספירת ימי טהרתו קורבן חטאת למשכן. כך זב וזבה או נזיר שנטמא למשל – לאחר שנטהרו מטומאתם וספרו שבעה ימים צריכים להביא ביום השמיני חטאת (לצד עולה).

מאחר שקורבן חטאת הוא קורבן חיטוי – טהרה מטומאה – הרי שהמקום ה'טבעי' למצוא אותו הוא בתהליך הכשרת המזבח לראשונה או בהקשרי טומאה. קורבן החטאת אצל היולדת, אצל הזב והזבה, אצל המצורע או אצל הנזיר שנטמא, ברור לגמרי. עליהם

10 ראו על כך אצל ורד נעם שהוזכרה לעיל, עמ' 220-318.

9 ראו למשל אצל א"א אורבך, חז"ל: פרקי אמונות ודעות, ירושלים תשל"א, עמ' 83-84, 329-330; J. Neusner, *The Idea of Purity in Ancient Judaism*, Leiden 1973.

מעגלי חיטוי

לאור תפיסת החטאת כבאה לחטא את המשכן, אפשר לציייר שלושה מעגלי קדושה או חיטוי:¹³

א. חצר המשכן ובו המזבח החיצון.

ב. הקודש ובו מזבח הזהב.

ג. קודש הקודשים ובו הארון והכרובים.

ככל שהפגיעה בקדושת המשכן חמורה יותר, נדרש חיטוי במקום פנימי יותר, בהתאם לעוצמת הפגיעה. לכן אם אדם יחיד חטא, הפגיעה בקודש קטנה יחסית, וממילא עליו לחטא-לטהר את המזבח שבחוץ בלבד (בנתינת דם על ארבע קרנות המזבח). עד לשם הגיעה פגיעתו ותו לא. זוהי 'חטאת חיצונית'.

יש שני חוטאים שאם הם חטאו בשגגה, הם פגעו במקום פנימי יותר ומקודש יותר במשכן: א. הכהן המשיח ב. כל עדת ישראל. עוד ננתח את חטאם ואת פגיעתם בקודש, אך לעת עתה די להצביע על כך שבמצבים אלו – מפאת גודל הפגיעה – יש להביא 'חטאת פנימית' כלומר, להתחיל לחטא את הבית מבפנים: מול הפרוכת המסתירה את ארון העדות וסביב מזבח הקטורת (להלן נדון מדוע החיטוי נעשה דווקא בשני מקומות אלו). לשון אחר, גם החטאת הפנימית וגם החטאת החיצונית תפקידם לחטא. ההבדל ביניהם איננו בתכלית הקורבן או באופיו, אלא בדרגת החיטוי הנדרש.

מעבר לשני מעגלים אלו, יש חיטוי פנימי עוד יותר שנעשה רק פעם אחת בשנה והוא כולל את 'ניקיון' הבית כולו. ביום הכיפורים נכנס הכהן עם דם החטאות פנימה, לקודש הקודשים. הוא לא נעצר מול הפרוכת המבדילה בינו ובין הכרובים, אלא נכנס אל מקום הכרובים, ומתחיל את הזיות הדם משם.

אם אומנם לדם החטאת תפקיד ייחודי, אפשר להבין את פשר החטאות הפנימיות ואת פשר הפועל 'לתת' שמחליף את הפועל 'לזרוק'. בקורבנות אחרים שבהם הדם ניתן כמתנה לגבוה – יש לזרוק את הדם על המזבח החיצון. שם נמצאת האש האוכלת את הקורבנות בשם ה', ולשם יש להעביר את הדם של הקורבן. אולם אם הדם משמש מעין חומר ניקוי מחטא, הרי שניתן לשים אותו בכל מקום שבו יש טומאה וממילא צורך בחיטוי. הדם שמוזה מול הפרוכת (בחטאות פנימיות) אינו ניתן כמתנה לגבוה אלא מחטא את הקודש; גם הדם שניתן על ארבע קרנות מזבח העולה (בחטאות חיצוניות) אינו

לחטא את המשכן מפני הטומאה שהם הוסיפו לו. רבים שואלים מדוע היולדת צריכה להביא קורבן חטאת? במה היא חטאה? אלא שלדברינו התמונה ממש הפוכה: ברור למה היולדת מביאה חטאת – מאחר שהיא טמאה זמן רב, היא צריכה לחטא את המזבח וכך לכפר על טומאתה. אדרבה, הדבר שדורש בירור רחב יותר הוא מדוע החוטא בשגגה מביא 'חטאת'? מה הקשר בין חטאו לבין הצורך בחיטוי המשכן?

ביאור העניין קשור בפסוק שהוזכר לעיל מעבודת יום הכיפורים. שם נאמר שהכהן מכפר על הקודש "מִטְמֵאת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּמִפְשְׁעֵיהֶם לְכָל חַטָּאתָם". מסתבר שלא רק מפני טומאה ממשית יש לחטא את הקודש, אלא גם מפני טומאה מופשטת שנגרמת עקב חטאים ופשעים. גם הם פוגעים בטהרת המשכן ועל כן גם הם מזקימים חיטוי:

"חטא לא רק מכעיס את א-לוהים ומונע ממנו את המגיע לו, אלא הוא גורם גם למשכנו להיות טמא. הא-ל הקדוש אינו יכול לשכון בתוך הטומאה".¹¹

כל מעשה עוון שאדם מישראל עושה, יוצר טומאה שעלולה לפגוע בהשראת השכינה בישראל; קורבן החטאת מחטא את הבית ומאפשר לשכינה להמשיך ולנכוח בתוך מחנה ישראל. יש להדגיש עוד את הנקודה האחרונה: דם החטאת אינו ניתן על האדם החוטא אלא על המשכן שנפגע בעקבות עשיית החטא. לפיכך, צודק מילגרום בטענתו שלא נראה שתפקיד החטאת לכפר על האדם, או – כפי שלעתים מתנסחים – להפריד בין החוטא ובין חטאו. עיקר מגמת החטאת לחטא את המזבח, וממילא יכופר לאדם שפגם בו.¹²

לאור כך ניתן לחזור לסוגיה שהטרידה אותנו לפני כמה שיעורים: מדוע הצירוף 'אשי ה' אינו נזכר בקורבנות החטאת אלא רק בכל שאר הקורבנות. כפי שכבר הערת, וכעת לרעיון תימוכין רחבים יותר – עיקרו של קורבן החטאת לא בא לאש המזבח אלא לחיטוי המזבח. האש אוכלת את הקורבנות, ודבר זה מבטא גם את מגמת שאר הקורבנות: הם באים כמזון למזבח, גם אם מזון סמלי. ברם קורבן החטאת בא בעיקר כדי לנקות את המזבח מהזוהמה שדבקה זו, ועל כן הוא איננו מיועד לאש המזבח.

13 מילגרום (במאמר הנזכר בהערה הקודמת), עמ' 6.

11 ונהאם, ויקרא, עמ' 89.

12 מילגרום חוזר על רעיון זה בכמה ממחקריו. ראו כדוגמה מייצגת: 'י מילגרום', 'תפקיד קרבן החטאת', תרביץ מ (תשל"א), עמ' 1-8.

ניתן כמתנה למזבח אלא פועל על המזבח, הוא מטהר
אותו מפני הטומאה שאותו אדם שחטא הוסיף למחנה
ישראל.¹⁴

כעת נותר לברר מדוע לעתים הפגיעה בקודש דורשת
חיטוי פנימי ולעתים די בחיטוי של המזבח החיצון. לכך
נקדיש את שיעורנו הבא.

* *

* כל הזכויות שמורות לשיבת הר עציון ולפרופ' יונתן גרוסמן *

* עורך: בנימין פרנקל, תשע"ח *

* *

* בית המדרש הוירטואלי *

* מיסודו של *

* The Israel Koschitzky Virtual Beit Midrash *

* <http://vbm.etzion.org.il> האתר בעברית: *

* <http://www.vbm-torah.org> האתר באנגלית: *

* *

משרדי בית המדרש הוירטואלי: 02-9937300 שלוחה 5

דוא"ל: office@etzion.org.il

14 "החטאת היא בשורשה הקדמון לא קרבן ממש, היינו: לא מנחה לא-
לוהים לשם ריצוי ופיוס אלא מסוג אותם קרבנות השילוח והשמירה"
(קויפמן, תולדות האמונה הישראלית, חלק א, עמ' 569).